

تاریخ ادب فارسی در پاکستان (جلد اول)

ظهورالدین احمد، ترجمه شابد چوهدری. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، ۱۳۸۵.
چاپ نخست، ۵۳۰ صفحه.

علی کاوسی نژاد^۱

بررسی شکلی

همان گونه که دکتر شاهد چوهدری در مقدمه جلد اول این کتاب اشاره کرده است جلد اول پس از گذشت ۱۰ سال از ترجمه آن و برای اولین بار در سال ۱۳۸۵ از سوی پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی به چاپ رسیده است. از خصوصیات این مجموعه شش جلدی تألیف دکتر ظهورالدین احمد این است که وی کتاب را از لحاظ تاریخی به ادوار مختلفی تقسیم‌بندی کرده است و تاریخ ادب فارسی در پاکستان را در بر می‌گیرد همان گونه که نویسنده خود نیز در مقدمه کتاب اشاره کرده است که برای تألیف این کتاب به شهرها مختلفی در پاکستان سفر کرده و از کتابخانه‌های آن مناطق منابع و مأخذ خود را گردآوری و مطالعه کرده است و چون برای وی سفر به هندوستان مقدور نبوده بدین جهت مطالعه خود را منحصر به پاکستان کرده است. کتاب کمترین اغلاط چاپی و تایپی را دارد و به طبق استانداردهای پژوهشگاه به چاپ رسیده است.

در کتاب ترجمه شده اهتمام به تهیه فهرست اشخاص، اماکن، کتاب‌ها به ترتیب حروف الفبا شده است که ارزش دوچندانی به ترجمه این اثر بخشیده است و این خود یکی از خصوصیات بارز یک پژوهش و ترجمه ادبی مستند و مفید است. امید است در آینده ای نزدیک شاهد ترجمه و انتشار دیگر جلد‌های این مجموعه با ارزش ادبی و فرهنگی توسط دکتر شاهد چوهدری باشیم.

دکتر شاهد چوهدری از پژوهشگران و مترجمان ادب پارسی در ایران به شمار می‌رود که سال‌هاست در زمینه ادبیات فارسی و اردو پژوهش‌ها و ترجمه‌های ماندگاری انجام داده است. دکتر شاهد چوهدری همچنین از جمله استادانی به شمار می‌رود که در گروه زبان و ادبیات اردو

۱. استادیار دانشگاه تهران.

در دانشگاه تهران نیز تدریس کرده و کتاب دستور ایشان به نام «دستور کامل و آموزش زبان اردو برای فارسی زبانان» همواره مشعل راه دانشجویان ایرانی بوده است. ایشان سال‌ها در پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی نیز مشغول به تحقیق، پژوهش و ترجمه بوده و چندین مقاله پژوهشی تألیف و کتاب‌های بارزشی را از زبان اردو به فارسی ترجمه کرده است که از جمله آثار تألیفی و ترجمه‌ای دکتر شاهد چوهدری می‌توان به ترجمه دوجلدی «تاریخ ادبی پارسی در پاکستان» به زبان اردو تألیف مرحوم دکتر ظهورالدین احمد اشاره کرد که نشان‌دهنده عشق وافر استاد شاهد چوهدری به زبان فارسی و نیز تسلط ایشان به این زبان است.

بررسی محتوایی

نکته‌ای که شاید برای خواننده در اثنای مطالعه کتاب کمی تعجب‌آور باشد آن است که نویسنده به کرات از پاکستان در کتاب خود نام می‌برد همان‌گونه که پژوهشگران آگاه هستند پاکستان در سال ۱۹۴۷ میلادی از هند جدا شده و اعلام استقلال کرد و از این رو نمی‌توان از لحاظ تاریخی صرفاً از نام پاکستان استفاده کرد بلکه باید از نام هندوستان در مطالعه تاریخی بهره گرفت.

جلد اول کتاب ظهورالدین احمد از زمان حکومت غزنویان در هندوستان شروع شده (۴۰۰ هجری قمری) و تا زمان پادشاهی اکبر شاه گورکانی ادامه می‌یابد (۱۰۰۰ هجری قمری). در جلد اول نویسنده تاریخ ادب فارسی در هندوستان یا به عبارتی در پاکستان امروزی را به پنج مرکز لاهور (پنجاب)، ایالت سند، پیشاور، کشمیر و بنگال تقسیم کرده است. در ابتدای هر بخش ادوار پادشاهان آن مرکز ادبی را مورد بررسی قرار داده و به ترتیب شاعران، نویسندگان، مورخین، لغت‌نویسان و علمای فارسی زبان آن دوره را مورد مطالعه قرار داده است. نکته حائز اهمیت در تألیف این کتاب تاریخی در عرصه زبان و ادبیات فارسی این است که علاوه بر شاعران و نویسندگان معروفی چون ابوالفرج رونی، مسعود سعد سلمان، عثمان هجویری شاعران و نویسندگان گمنامی که در کتب تاریخی و تذکره‌های فارسی به آنها اشاره‌ای نشده است در این کتاب جای گرفته‌اند و این اهمیت آن را دوچندان کرده است.

علاوه بر شاعران و نویسندگان ایرانی که در شبه قاره سکنی گزیده و در آنجا آرمیده‌اند از شاعران و نویسندگان فارسی زبان شبه قاره نیز نام برده شده است و این نکته می‌تواند برای پژوهشگران فارسی زبان در قلمرو شبه قاره حائز اهمیت باشد. نویسنده در تألیف و گردآوری این کتاب تاریخی علاوه بر کتب اردو و فارسی از منابع انگلیسی نیز بهره‌مند شده است.

شاهد چوهدری همان‌گونه که در پیشگفتار جلد اول اشاره کرده است علاوه بر ترجمه به تصحیح و تحشیه نیز همت گماشته است و در پاورقی نیز به نکاتی مهم نیز اشاره کرده است که می‌تواند برای خواننده فارسی زبان راه گشا باشد. وی در مقدمه ترجمه این کتاب این گونه می‌نویسد:

«جلد اول کتاب تاریخ ادبی فارسی در پاکستان از سال ۴۰۰۰ ه. ق تا ۱۰۰۰ ه. ق ادامه دارد این جلد را کاتب با دست نوشته و با همان خط و شیوه چاپ شده است بنابراین اشتباهات چاپی فروان در آن دیده می‌شود. بسیاری از این اشتباهات را با مقابله با کاتب‌های دیگر تصحیح کرده و آن را در حاشیه و پانویس توضیح داده‌ام و آنجا که کاتب ظاهراً زبان فارسی نمی‌دانست و جای جای کتاب مرتکب اشتباهاتی شده و حتی از نظر مصحح و مؤلف نیز دور مانده است، هنگام ترجمه گاهی مشکل به وجود می‌آمد، مخصوصاً در نوشتن اشعار و ابیات که این گونه اشتباهات بیشتر به چشم می‌خورد و گاهی ساعت‌ها به دنبال اصل مطلب و یا یک بیت شعر، وقت خود را صرف کرده‌ام.» (شاهد چوهدری، پیشگفتار مترجم، ص ۱۱)

با توجه به گفته‌های دکتر شاهد چوهدری اشتباهاتی به واسطه کتابت در اصل متن رخ داده است و ترجمه متن را برای وی مشکل کرده تا جایی که ساعت‌ها را در رسیدن به اصل مدعا و مطلب صرف کرده است. بدون شک هر کسی نمی‌تواند پا به عرصه ترجمه گذاشته و خود را به عنوان مترجمی ماهر و چیره‌دست معرفی کند. دکتر شاهد چوهدری خود از دانش‌آموختگان زبان و ادبیات فارسی در ایران است که توانسته است با اشراف به زبان و ادب فارسی کتاب «تاریخ ادب فارسی در پاکستان» را از زبان اردو به فارسی ترجمه کند و این خود نشان‌دهنده هنر والای وی در این عرصه است.

دکتر چوهدری چون از اردو به فارسی ترجمه کرده است و همان‌گونه که پژوهشگران و مترجمان اردو به فارسی به این امر واقف هستند واژگان مشابه بسیاری بین زبان اردو و فارسی وجود دارند که معانی متفاوتی دارند و در برخی موارد شاهد چوهدری نیز در ترجمه خود از این واژگان مشابه نیز استفاده کرده که در زبان فارسی به معانی دیگری به کار می‌روند. به طور مثال در صفحه ۲۳ پیشگفتار مؤلف از واژه «دار و گیر» استفاده شده که در زبان اردو به همین صورت استفاده می‌شود اما در زبان فارسی ما از واژه «گیرودار» بهره می‌بریم.

«در این دارو گیر بیشتر مردم ایران و صاحبان علم و فضل را ملجاً و مأواخت هند و پاکستان بود.....» (ظهوالدین

احمد، پیش‌گفتار مؤلف، ص ۲۳).

یا در همین صفحه و در شروع پاراگراف آخر، ترجمه چندان به طبع خواننده فارسی زبان خوش نمی آید.

«چنگیز خان و جانشینان وی ایران را تهاه کردند و بر باد دادند و اثرات این طوفان هولناک به پاکستان قدیم نیز رسید.

لاهور به تباہی کشیده شد و به صورت خرابه ای درآمد.» (همانجا)

شاهد چوهدری در تلاش است در ترجمه متن با رعایت امانت تمام معانی و مفاهیم را انتقال دهد و در برخی موارد به ناچار از ترجمه تحت اللفظی بهره جسته است و در مجموع ترجمه ای که این استاد گران قدر انجام داده است، ارزشمند بوده و سبک آن به گونه ای است که خواننده و پژوهشگر فارسی زبان می تواند به سادگی به معنی و مفهوم دست یابد. بدون شک ترجمه و تحشیه این اثر ارزشمند فارسی چندان سهل و آسان نیست و نیاز به مشقت و ممارست فراوانی دارد که دکتر چوهدری توانسته است آن را به خوبی انجام دهد.

ترجمه این اثر می تواند چراغ راهی برای پژوهشگران فارسی زبان بوده و به غنای فرهنگی جامعه فارسی زبان بیفزاید. دکتر چوهدری در پیشگفتار مترجم اشاره کرده است که در ملاقاتی که با ظهورالدین احمد داشته است وی ابراز کرده که دست نوشته ای برای چاپ جلد ششم به مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان داده است که مسئولین آن زمان مرکز تحقیقات اعلام کرده اند که دست نوشته گم شده و این جلد منتشر نشده است. وی در توضیح این مدعای خود این گونه می نویسد:

«مختصر اینکه جلد ششم از این مجموعه شش جلدی چاپ نشد که شد. من شخصاً برای چاپ این جلد به جناب آقای توسلی و جناب آقای دکتر بزرگ سعید یگدلی مدیران وقت مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان توضیحات لازم را دادم و اهمیت این کتاب را بازگو کردم اما ترتیب اثری داده نشد. بالاخره با رضایت دکتر ظهورالدین احمد مؤلف کتاب از آن نسخه دست نویس فتوکی تهیه کردم و برای ترجمه به فارسی، همراه خود به تهران آوردم تا با بقیه جلد های این مجموعه ترجمه شود و این کار هم نزدیک به اتمام است.» (شاهد چوهدری، پیش گفتار مترجم، ص ۱۰)

با توجه به اظهارات دکتر شاهد چوهدری و پس از تحقیق و بررسی معلوم شد که جلد ششم این مجموعه در سال ۱۳۸۴ از مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان به چاپ رسیده است و بالاخره دوستان ایرانی به عهد خود وفا کرده و جلد ششم نیز به زیور طبع آراسته شد.